

EL PRIVILEGI DEL REI JAUME I (1241)

Contingut, context i permanència

ELVIS MALLORQUÍ – MONTSE VARAS

En els primers anys de la recuperació de la democràcia al nostre país, es va produir una revifalla de l'interès dels llagosterencs per un document medieval que ha esdevingut, des que va ser escrit, una peça essencial per a entendre una part de la història de la població. Es tracta del privilegi que va concedir el rei Jaume I als habitants de Llagostera, Caldes i Santa Seclina el 23 de febrer del 1241.¹

L'any 1981 el secretari del primer ajuntament democràtic, Gervasio González Díaz, d'origen asturià però interessat, per raons de la seva feina, en el coneixement de la història de Llagostera, va publicar uns petits articles en el *Butlletí d'Informació Municipal de Llagostera* destacant la importància del privilegi.² Per ell havia estat tot un descobriment, si bé el text ja era conegut per d'altres llagosterencs, com a mínim pels que havien creat uns anys abans l'Associació de Veïns 23 de Febrer, data de concessió del privilegi, que s'encarregava, entre d'altres activitats, de publicar el *Butlletí de Llagostera*.³ El resultat d'aquests múltiples interessos pel privilegi va ser el monument que s'alçà l'any 1983 a la plaça del Castell i que conté la següent inscripció: “*Els amics de la història de Llagostera, amb el suport de la Generalitat, l'Ajuntament i per subscripció popular van erigir aquest monument commemoratiu de l'atorgament de privilegis per Jaume I al poble (1240-1983)*” (cf. Figura 5.1).⁴

Com és que aquest document ha merescut el reconeixement dels llagosterencs materialitzat en forma d'escultura? La resposta a aquest interrogant és, evidentment, un dels objectius d'aquesta contribució. Però no és l'únic. També volem rellegir, un altre cop, el contingut del text per intentar descobrir com era la Llagostera del segle XIII i quins interessos van portar el rei Jaume I a concedir unes franqueses als seus habitants, juntament amb els de Caldes de Malavella i Santa Seclina. I és que aquest privilegi no és un document únic ni excepcional, ans al contrari: si bé les cartes de poblament i franquesa havien escassejat a la Catalunya Vella abans del 1200, a partir del segle XIII van començar a multiplicar-se al nord del Llobregat.⁵ Ara bé, el que sí té d'excepcional el document de Jaume I és el fet que part del que conté escrit va perdurar durant segles i segles: en concret, la referència al dret de dur els ramats a pasturar a les muntanyes de Tossa, Caulès i Solius i d'aprofitar-ne els boscos, va ser recordada i reclamada sis-cents anys després d'haver estat escrita.

AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera. Autor: Fotos Vall-Ilosera

Figura 5.1. El monument dedicat al privilegi de Jaume I

1. LA LLARGA HISTÒRIA DEL PRIVILEGI

Malauradament no es conserva cap original del privilegi concedit per Jaume I als habitants de Caldes, Llagostera i Santa Seclina. Ni als arxius del rei, l'emissor, ni al de les comunitats receptores. En el cas de Llagostera, és probable que una còpia autèntica es conservés a l'arxiu de la universitat, almenys fins a la Guerra del Francès, però hauria estat cremat amb gairebé tota la documentació que s'hi conservava.⁶ De totes maneres, se'n conserven unes quantes còpies que han permès conèixer-ne el contingut i, a la vegada, descobrir els usos que ha anat tenint al llarg de la seva història. A més, hi ha hagut confirmacions del privilegi

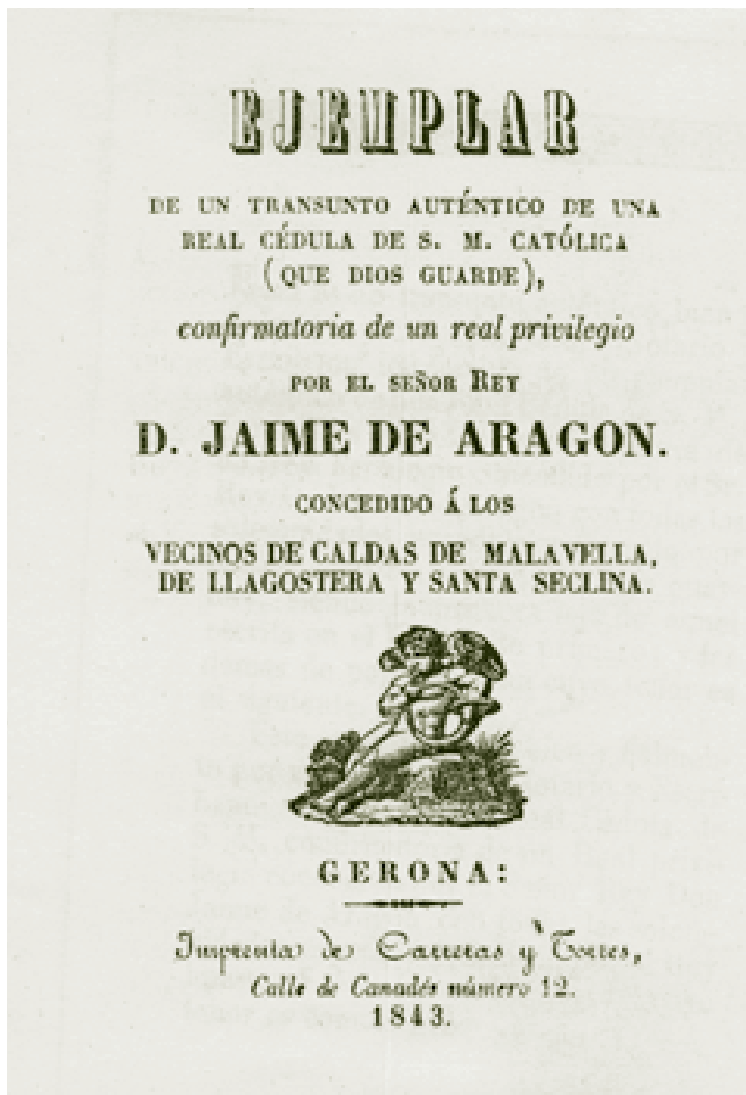
per part dels reis i dels barons de Llagostera que han permès que no es desdibuixés mai el record del text de Jaume I.

La còpia més antiga que es conserva és la que va realitzar Pere Bohiga, escrivà, el 30 de desembre de l'any 1296 per ordre del notari públic i reial de Caldes.⁷ S'ha conservat a l'arxiu de l'Almoina del Pa de la seu de Girona, una institució eclesiàstica que s'encarregava d'oferir pa als pobres de la ciutat i que, per pagar-ho, disposava d'uns quants dominis, entre ells uns quants masos a Cassà de la Selva, Campllong, Riudellots de la Selva i Caldes. A més, obtenia una quarta part del delme de la parròquia de Caldes de Malavella,⁸ circumstància que pot explicar l'interès dels pabordes que dirigien l'Almoina per conèixer de primera mà el contingut de les franqueses concedides als caldens i, sobretot, per aclarir si això afectava els seus drets.

Al cap de poc, el 1304, el rei Jaume II va confirmar els privilegis, les franqueses i les immunitats dels habitants de Llagostera, Caldes i Santa Seclina que els havia concedit el seu avi, Jaume I.⁹ Ho va fer a petició d'Arnau de Colomers, Berenguer de Llagostera i, fet que és molt rellevant, dels nuncis i síndics de la universitat de cadascun d'aquests llocs. Es tracta de la primera menció de la universitat llagosterenca i el fet que la seva primera menció coneguda sigui, justament, per reclamar la confirmació dels seus privilegis ens adverteix de dos fets: primer, que el privilegi, ja a inicis del segle XIV, era percebut com a important per a les vides dels habitants de Llagostera i, segon, que molt probablement ja existia una còpia a Llagostera del privilegi inicial o, com a mínim, de la confirmació efectuada per Jaume II.

Al llarg de la resta de l'edat mitjana i de l'època moderna, les autoritats locals i els veïns van continuar defensant el privilegi: els batlles, quan prenen possessió del càrrec, juraven respectar-lo i aplicar-lo, mentre que els jutges de la baronia i els procuradors dels nous barons, quan venien a prendre possessió del castell i baronia, gairebé el primer que feien era confirmar-lo i jurar que el defensarien. Tal com encara es recordava a finals del segle XVIII, el privilegi *"fué recibido y confirmado por los exmos. Sres. Otón de Moncada en Barcelona en diez de las chalendas de mayo de mil trescientos veinte y quatro y después por Roger de Moncada con su privilegio dado en Barcelona en quinze de febrero de mil quatrocientos diez"*. Això ho coneixem pels documents amb què 15 llagosterencs, l'any 1788, concedien poders notariais a uns lletrats de Madrid i Barcelona per defensar el privilegi davant del rei. El plet, qui sap si generat per l'oposició d'alguns propietaris dels boscos del terme a permetre-hi algunes activitats reconegudes per les franqueses medievals, va acabar l'any 1793 amb la sentència dictada pel rei Carles IV, des de San Lorenzo del Escorial, que fou favorable als veïns.¹⁰

Ja entrat el segle XIX els llagosterencs van haver de recordar un altre cop el contingut del privilegi del 1241. Quan es va publicar el reial decret que dictava la creació dels partits judicials, l'any 1820, es va establir que Caldes de Malavella formaria part del partit judicial de Santa Coloma de Farners, mentre que Llagostera correspondria al de la Bisbal. Les protestes dels habitants dels dos termes, invocant la seva llarga història comuna, no van acabar evitant la separació, que encara dura ara amb la pertinença a dues comarques

AMLLA, fons Poch de Santa Seclina, reg.8578.

Figura 5.2. Còpia del privilegi del 1241 publicada el 1843

diferents.¹¹ Més endavant, entre el 1842 i el 1854, el privilegi del 1241 no només va ser invocat a Llagostera, sinó que va ser justament la raó de fortes polèmiques –i de certs moments de violència– entre els grans propietaris de boscos i els menestrals i veïns de la població, que pretenien, d’acord amb el privilegi, preservar els drets d’accedir lliurement als boscos per al consum propi, per pasturar els porcs de la família, per collir glans d’alzines i suros i per tallar fusta. Deixant de banda les motivacions, els episodis i els resultats d’aquest conflicte, que han estat objecte d’estudis més aprofundits, enmig de l’enrenou es va difondre per mitjà de la publicació impresa la traducció castellana del privilegi que

s'havia fet el 1793 (cf. Figura 5.2).¹² És gràcies a aquest text que molts llagosterencs del segle XIX van arribar a conèixer el contingut del privilegi, però, com que al final no els va servir per garantir cap dret, el degueren acabar oblidant. Algunes còpies, però, anaren a parar a les biblioteques on, dècades més tard, les trobaren els primers historiadors interessats en aquesta qüestió.

El primer de tots va ser el gironí Enric Claudi Girbal en un estudi de l'any 1884 sobre Tossa de Mar.¹³ Enmig del recull documental que li va servir de base, ja hi consta la còpia del privilegi realitzada l'any 1296 i conservada, aleshores, a l'Arxiu de la Delegació d'Hisenda de Girona, tal com era freqüent amb els fons documentals de les institucions eclesiàstiques desamortitzades unes dècades abans. De totes maneres Girbal també coneixia la versió impresa l'any 1843 de la traducció castellana del privilegi feta el 1793. Aquestes dades les degué aprofitar Joaquim Botet i Sisó per confeccionar els resums històrics dedicats a Llagostera i a Caldes de Malavella per a la *Geografia General de Catalunya*, dirigida per Francesc Carreras i Candi a inicis del segle XX.¹⁴ Igualment Joan B. Torruella va passar una nota informativa del pergamí conservat a l'Arxiu de l'Hospici de Girona –aleshores, dins la Delegació d'Hisenda–, a Joaquim Miret i Sans, que estava redactant l'itinerari de Jaume I.¹⁵ I també uns quants estudiosos locals de Llagostera, com Artur Rissech, coneixien la referència al privilegi del 1241.¹⁶

Probablement el fet que no es conegui cap còpia medieval del privilegi conservada en arxius barcelonins va ser la causa que la carta de franqueses de Caldes i Llagostera no arribés a les mans de Josep M. Font i Rius, de tal manera que no el va poder incloure en la magnífica col·lecció de cartes de poblament i franquesa l'any 1969.¹⁷ Més recentment el privilegi del 1241 ha estat utilitzat per historiadors interessats, d'una banda, en la servitud catalana i en els orígens de la remença i dels altres mals usos i, de l'altra, en les activitats econòmiques desenvolupades al camp i, sobretot, als boscos medievals.¹⁸ Finalment entre l'any 1999 i el 2000 es van publicar els primers treballs monogràfics sobre el privilegi concedit per Jaume I als habitants de Caldes, Llagostera i Santa Seclina.¹⁹

Tanmateix potser els treballs que més han contribuït a poder entendre com s'organitzava la societat local de Caldes i Llagostera són els de l'historiador nord-americà Thomas N. Bisson, si bé ell no parla mai del famós document del 1241. Efectivament el seu objecte d'estudi és la societat catalana del segle XII, en la qual detecta unes profundes transformacions de la naturalesa i de les formes del govern dels comtes de Barcelona, esdevinguts reis d'Aragó. D'entre els seus treballs, els que es refereixen més sovint i de manera més detallada a Caldes de Malavella i Llagostera són un article sobre la crisi de les franqueses catalanes, l'edició dels documents de l'administració dels comtes-reis del segle XII i un assaig sobre els escassos testimonis de les veus del poble contra els excessos dels seus governants.²⁰ Recentment ha ampliat les seves consideracions al conjunt de l'Europa Occidental i ha detectat fortes coincidències entre els canvis polítics que es produïen a Catalunya i els d'altres regions més o menys properes.²¹ És gràcies a aquestes aportacions, perfectament contextualitzades en l'evolució política produïda al segle XII, que podem conèixer les característiques dels llocs de Caldes i Llagostera en aquest moment històric.

2. ABANS DEL PRIVILEGI: CALDES I LLAGOSTERA A LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XII

D'entre els diversos documents que Thomas N. Bisson ha tret de la foscor dels arxius, n'hi ha dos que es refereixen a Caldes i Llagostera i que permeten obtenir-ne un complet retrat de la situació social, econòmica i política de mitjan segle XII. A la vegada permeten entendre la natura d'una crisi política esdevinguda als dominis reials i les característiques dels canvis que originarien el naixement de la primera administració i burocràcia dels comtes-reis catalans.

A) L'INVENTARI DE BÉNS DEL 1151

El primer document és un extens recull dels censos i usatges que el comte Ramon Berenguer IV percebia l'any 1151 als dominis comtals de la Catalunya Vella, entre els quals s'hi comptaven els de Caldes i de Llagostera.²² Estratègicament situats al costat de la principal via de comunicació entre Barcelona i Provença, que era la principal via d'entrada a la península Ibèrica utilitzada des d'èpoques remotes, aquests dominis comtals estaven perfectament assentats en el territori en uns punts ocupats, tal com proven les termes romanes de Caldes de Malavella, des de feia molts segles. A mitjan segle XII el comte barceloní Ramon Berenguer IV va decidir fer un inventari de tots els seus dominis. La tasca, la va encarregar a Bertran de Castellet amb un objectiu prioritari: fer un memorial de rendes i honors per tal de poder pagar deutes i garantir préstecs per als seus projectes polítics i les seves campanyes militars. L'inventari, doncs, s'emmarcava en un context de reacció de la monarquia per afermar el seu poder.

L'inventari de 1151 ens esmenta per la batllia de Caldes un total de 115 masos i per la de Llagostera, d'una banda, 122 masos vells i, de l'altra, 47 masos més que depenien de la batllia de Caldes. La varietat d'exigències que havien de pagar entre tots era important:

- drets d'origen pre-feudal, que consistien sobretot en censos fixos i parts proporcionals de la collita, com les tasques i els delmes;
- albergues, convertides en prestacions fixes en espècie pagades en porcs, gallines, pernes de porc i civada;
- l'host i la cavalcada, prestacions militars per als comtes;
- antics drets públics patrimonialitzats, com la utilització dels boscos i les rendes que se'n derivaven fruit d'allò que se n'obtenia, entre elles, una part de totes les bèsties salvatges que apareguessin mortes a cada terme;
- rendes derivades de monopolis senyorials, com la taxa del llòçol sobre les ferreries –tres a Caldes i dues a Llagostera, com a mínim– i, potser, les gallines que es pagaven pel dret de trescol, relacionat amb l'elaboració o la venda del vi;
- censos en treball, com les joves, tragines, batudes i obres a la reserva comtal; rendes arbitràries, concretades en la quèstia, la tolta o la fòrcia.

Així doncs, els 284 masos existents a les batllies de Llagostera i Caldes estaven habitats per una família pagesa que tenia l'obligació i la responsabilitat de complir amb les seves obligacions respecte al comte i d'altres senyors menors del terme.²³ En total en l'inventari es

compten 270 porcs i 136 parells de gallines pagades al comte, la qual cosa ens indica que la ramaderia era present a cadascuna de les cases dels dominis comtals. Més dades sobre l'economia d'aquests indrets: el pagament de tasques i delmes, juntament amb les mencions a la vinya i a la civada, assenyalen que l'agricultura devia ser la principal activitat a què es dedicaven els llagosterencs i els caldens del segle XII. A més, l'existència de les ferreries posa de manifest la importància d'aquesta infraestructura rural destinada a confeccionar i reparar les eines bàsiques del treball del camp. Això sí, també s'aprofitaven els boscos per a la caça i la recol·lecció de fruits.

B) EL MEMORIAL DE QUEIXES DE MITJAN SEGLE XII

El segon document no presenta, com el primer, un balanç quantitatiu dels elements que integren el domini comtal de Caldes i Llagostera, sinó unes valoracions qualitatives valuósíssimes per tal d'entendre tant la conflictivitat real existent a l'interior d'aquests termes com les apreciacions que en feien els seus habitants. Com ha assenyalat Thomas N. Bisson, aquests darrers no tenien mai, als segles medievals, l'opció d'expressar els seus punts de vista i, molt menys encara, que quedessin enregistrats per escrit. Per aquest motiu té tant de valor la llista de queixes dels habitants de Caldes i Llagostera de mitjan segle XII,²⁴ i d'altres textos similars referits als dominis de Terrats, Gavà, Terrassa, Font-rubí, Viladecans i Sant Climent, que han servit de base per a un complet repàs a la visió que tenia la gent del poble dels canvis socials i polítics produïts al segle XII.²⁵ A més, existeix un altre document, de menor extensió i riquesa, referent als llocs d'Esclet i Ganix, estretament vinculats amb el domini comtal de Llagostera.²⁶ Abans que res, situem-nos. El segle XII és un moment de lenta recuperació del poder comtal que coincideix, segons Bisson, amb una segona revolta feudal caracteritzada per l'augment de les violències de la petita noblesa feudal. Les franqueses, comunitats pageses lliures dels dominis comtals i episcopals que havien sobreviscut a l'aixecament feudal del segle XI, entren en crisi. Caldes i Llagostera serien un exemple d'aquestes comunitats pageses lliures amenaçades per petits senyors feudals, a vegades els mateixos batlles i veguers representants del poder comtal, que intenten apropiarse de les rendes.

El memorial de greuges de Caldes i Llagostera, escrit a mitjan segle XII per Arnall Granell, batlle de Caldes, és el registre d'aquest tipus més extens de la Catalunya del segle XII. Els protagonistes són els pagesos de les dues batllies i la seva bèstia negra, el veguer reial Arnau de Perella, el causant de totes les seves desgràcies. Aquest formava part de l'organització comtal: era el representant del poder reial a la vegueria amb funcions de justícia i de control sobre l'excedent agrícola (cf. Figura 5.3). A canvi d'aquesta funció havia rebut en feu personal alguns masos i rendes. A Caldes, per exemple, tenia infeudats els diversos pagaments en espècie que constituïen les albergues i tenia diverses terres en nom del comte. A Llagostera rebia les albergues dels 122 masos vells i tenia en feu un mas que pagava dos porcs de cens i una vinya que va fer plantar; a més, cobrava les gallines de trescol i les joves corresponents als 47 masos que pertanyien a la batllia de Caldes. Com a veguer del rei, i a diferència dels batlles amb mentalitat d'administradors, Arnau considerava els feus com una recompensa

AMCM, arxiu d'imatges Antoni Vilà.

Figura 5.3. Entre les restes medievals de Caldes, hi ha les que haurien estat l'antic palau reial dels temps de Jaume I

pel seu servei envers el comte i, fidel a aquesta idea, anava descuidant cada cop més la seva funció d'exercir la jurisdicció veguerial i de supervisar els batlles i les terres del domini comtal. Pretenia esdevenir ell mateix un senyor.

Així, en comptes de complir amb les seves obligacions, Arnau de Perella va protagonitzar tot un seguit de transgressions de la seva funció que davant de la comunitat pagesa van ser motiu de queixa davant del comte. Es dedicava a extreure grans quantitats de gra dels pagesos del comte per al seu consum propi. Negligia els dominis comtals i en lloc d'obtenir excedents els malbaratava. Abusava del dret sobre les collites i arribava a enviar dos jovers als camps i vinyes per emportar-se més quantitat del que li pertocava. Feia vi blanc selecte de les parts de les vinyes que cobrava l'església de Santa Maria i Sant Esteve –de Caldes–, un vi blanc que després consumia amb la seva extensa família. S'apropiava del vi negre de qualitat del comte. Desviava els ingressos judicials del comte. Malversava els drets censitaris derivats de la cria dels porcs i gastava en un any el que pertocaria en dos. Substituïa els batlles del comte pels seus acòlits. En definitiva, negligia les seves granges, exprimia els pagesos més enllà del que permetien les rendes consuetudinàries, utilitzava els batlles per explotar la justícia en benefici propi i es retirava a casa seva per viure en la disbauxa.

Era un clam unànime de tota la comunitat pagesa, amb persones de diferents realitats socials, totes víctimes d'un personatge que presentaven com una ofensa, ja no contra ells, sinó contra la senyoria, contra el mateix comte ja que li feia perdre ingressos en manipular al seu favor terres i rendes. Els pagesos es van presentar, juntament amb el comte, com una comunitat que patia un ultratge col·lectiu.

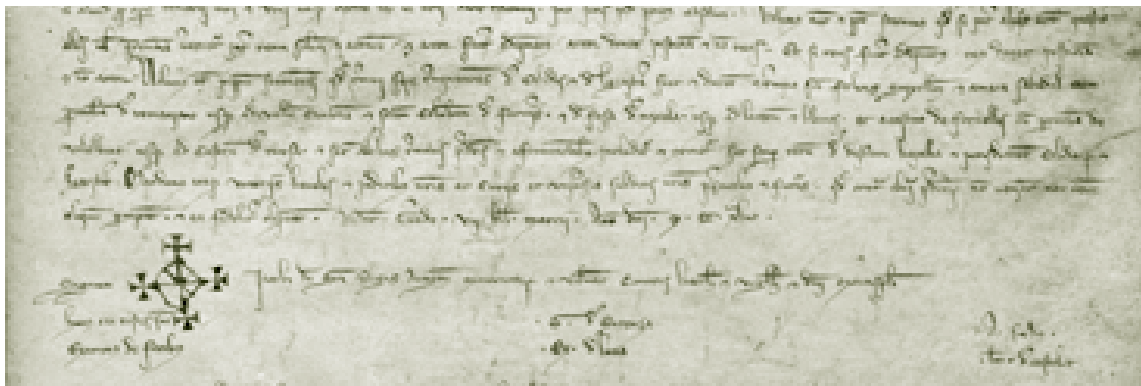
C) ELS DOMINIS COMTALS DE CALDES I LLAGOSTERA A LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XII

Ja hem dit que els greuges recollits per boca dels habitants de Llagostera i Caldes no constitueixen un cas aïllat, sinó que n'hi ha d'altres al llarg del segle XII. Una hipòtesi que planteja Bisson és que aquests memorials fossin el resultat d'una campanya orquestrada per restablir l'autoritat comtal a través de la justícia. En aquest sentit, l'inventari del 1151 seria l'eina escollida pel comte Ramon Berenguer IV per regular la comunicació entre el comte-rei i els agents locals, per delimitar les porcions de senyoria assignades a batlles i veguers i, en definitiva, per distingir aquells drets que fins aleshores només sortien als capbreus, tots barrejats, sense distingir els jurisdiccionals dels banals. És clar, doncs, que, enmig de les violències feudals del segle XII, apareixen prou indicis clars de la reconstrucció del poder públic.

A la segona meitat del segle XII les actuacions arbitràries per part dels representants dels comtes ja no tindrien continuïtat, almenys a Caldes i a Llagostera. Arnau de Perella no va aconseguir que el seu fill Bernat el succeís com a veguer. I fins i tot sembla observar-se com el comte de Barcelona, ja esdevingut rei d'Aragó, intenta modificar les estratègies de gestió dels seus dominis. En efecte, els servidors comtals i reials van aconseguir incrementar les rendes del seu senyor a Caldes i Llagostera, no pas exigint més als pagesos, sinó posant cura en la correcta gestió dels dominis. Així ho proven alguns altres documents més conservats en els arxius comtals i reials de Barcelona.

La prova que les rendes inventariades el 1151 havien de servir per utilitzar-les com a garantia a l'hora de pagar deutes i de garantir préstecs –a l'hora de finançar els projectes polítics dels comtes-reis– es troba en el fet que, en realitat, els dominis de Caldes i Llagostera van ser cedits a creditors del comte que volien recuperar els préstecs concedits. Per exemple, l'any 1160 el comte va vendre a Berenguer Mir de Llagostera i Pere Tossa la batllia de Llagostera per 26 modis de blat i forment per tal de pagar un deute; dos anys després el comte va utilitzar el domini de Llagostera, amb tots els seus esplets, com a garantia d'un deute contret amb Guillem Leteric.²⁷ L'esforç efectuat pels agents dels comtes després dels excessos d'Arnau de Perella havia començat a donar fruit: posant cura en la correcta gestió dels dominis, els servidors havien aconseguit incrementar les rendes dels comtes i reis d'Aragó. Als volts del 1165 el gironí Bernat Bou deia que havia aconseguit que els dominis de Caldes i Llagostera passessin de donar 11 i 12 modis de gra anuals, respectivament, a 26 modis cadascun.²⁸

De resultes, la situació de la pagesia en aquests llocs devia millorar sensiblement. Després de les amenaces d'individus com Arnau de Perella, a mitjan segle XII les comunitats pageses dels llocs haurien recuperat part de la seva antiga independència i fortalesa. Entre 1185 i 1196 els

ADG. Almoína, Cassà de la Selva, pergami 648.

Figura 5.4. Detall del pergami amb el privilegi del 1241

bons homes de Llagostera van aconseguir fixar per escrit, i davant del batlle reial, “els drets i antics usatges que el senyor comte i el senyor rei, fill seu, solien tenir i rebre a la parròquia de Llagostera”.²⁹ D'aquesta manera s'aclaria que els masos que l'església de Sant Feliu de Girona tenia a Llagostera pagaven el llòçol i feien tragines i batudes a l'era per al rei; per la seva part, els masos del difunt Pere Arnau també pagaven el llòçol i feien hosts i cavalcades per al rei; finalment, altres masos havien de donar diverses quantitats com a quèstia al rei. En aquest moment, doncs, potser es van fixar per primera vegada les exaccions dels agents del comte en el que hauria estat el primer antecedent de la carta de franquesa del 1241.

3. EL CONTINGUT DEL PRIVILEGI DEL 1241

El 23 de febrer de l'any 1241 Jaume I, “per la gràcia de Déu rei d'Aragó, Mallorca i València, comte de Barcelona i senyor de Montpeller”, emprant el plural majestàtic propi dels monarques, establia en disset apartats, o estatuts, els termes precisos de les franqueses concedides als habitants de Caldes, Llagostera i Santa Seclina, que aleshores formaven una sola batllia (cf. Figura 5.4). Cada apartat comença d'una manera solemne: “Nós i els nostres successors, per vosaltres i els vostres, perpètuament...”. El rei, doncs, s'adreçava directament a la comunitat pagesa deixant clar que el document havia de tenir vigència per als habitants d'aleshores i aquells que els succeïssin, i també havia de ser observat per ell mateix i pels seus successors. A la vegada que s'enregistren cadascuna de les franqueses, anem coneixent les normes de la vida social, econòmica i política dels habitants de Llagostera i Caldes. S'hi defineix el règim senyorial de la vegueria, la relació entre el rei i la seva comunitat, detallant els diferents drets i càrregues que pesaven sobre les persones, les terres, els elements claus de l'economia rural i la justícia.

En primer lloc, d'entre els drets sobre les persones, que potser són els més nombrosos, convé destacar les referències als mals usos i a la remença, d'una banda, i a les prestacions

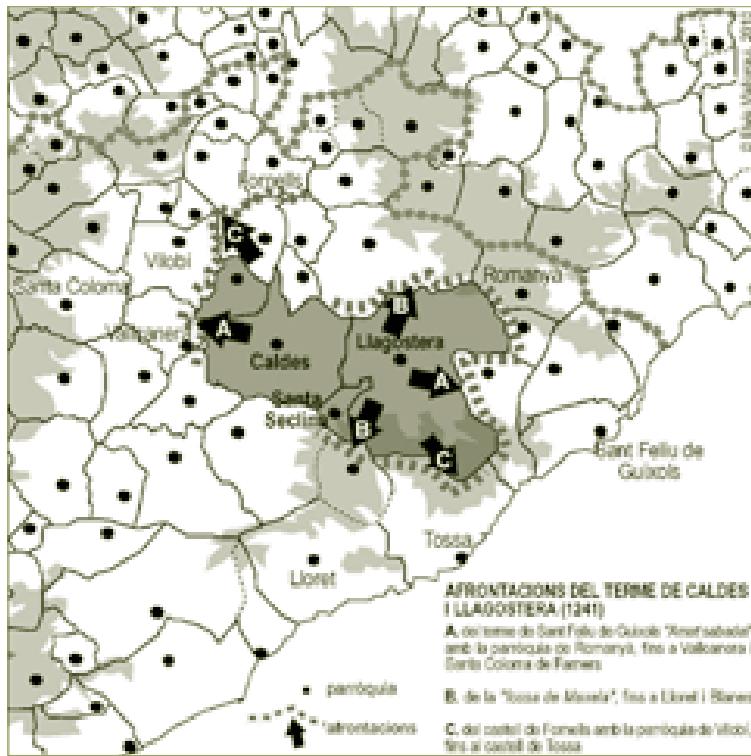
en treball, de l'altra. Els anomenats mals usos, rendes arbitràries característiques del règim feudal, són un dels aspectes de la servitud que queden abolits en el privilegi de 1241. En concret, els habitants de Caldes, Llagostera i Santa Seclina queden eximits de pagar l'eixòrquia –en cas de morir sense descendència–, la intèstia –en cas de morir sense dictar testament– i la cugúcia –en cas d'adulteri de la dona–;³⁰ pel que fa a la remença, l'adscripció a un mas, quedava abolida només en algunes situacions: si els homes i dones es casaven amb persones de Llagostera, Caldes i Santa Seclina i si es tractava de noies verges que es casaven amb algú de fora de les tres parròquies.

Pel que fa a les obligacions en treball dels pagesos respecte al seu senyor, els pagesos quedaven exempts de les obres i tragines del celler; tot i així les tragines de raïm i de blat per aportar les rendes a part de fruits que pertocaven no queden abolides. En treuen una avantatge malgrat tot, ja que a partir d'ara els homes i les dones de Llagostera, Caldes i Santa Seclina rebran dos sous de manutenció per les obres i tragines de raïm cap al celler del rei i de blat, segurament cap al graner.³¹

En segon lloc, la regulació de les transaccions de masos i terres va ser tractada de manera específica. El mas, com a unitat econòmica, era la referència de les obligacions pageses ja que cada pagès estava adscrit a un mas. L'objectiu era que produís, que no quedés desocupat i que, en definitiva, no deixés d'aportar rendes. Els mals usos i la remença, de fet, tenien com a finalitat permetre als senyors dels masos controlar estretament les famílies que els habitaven per tal de procurar que mai quedessin deshabitats.³² A partir del 1241 es va regular com fer la transmissió patrimonial dels masos dins la vegueria de Caldes i Llagostera en el cas, potser freqüent, de morir sense descendència directa. En aquest supòsit, s'establí que es podien "deixar masos i honors a germans, germanes, nebots, cosins o altres parents sense haver de pagar lluïsmes ni acaptes". Això sí, havia de quedar especificat en el testament. El lluïisme, una taxa que es pagava cada vegada que un mas canviava de mans, torna a ser citat en el cas que es veguessin terres, masos o altres honors: els senyors només podien cobrar un sol lluïisme i no pas cap altre dret similar. Finalment, pel que fa als aprofitaments de les terres no conreades, el rei va concedir als habitants dels seus dominis la possibilitat d'utilitzar les muntanyes de Tossa, Caulès i Solius per obtenir-ne llenya i fusta i per dur-hi a pasturar els porcs, deixant clar que els senyors d'aquests indrets, com el monestir de Ripoll a Tossa, conservarien íntegres delmes, primícies i parts de fruits. Com sabem, aquest és el punt del privilegi que més cua va dur: a mitjan segle XIX els llagosterencs s'enfrontaven, uns a favor i els altres en contra, d'aquest apartat del privilegi.

En tercer lloc hi ha dues altres activitats econòmiques que podem considerar monopolis del rei i dels seus agents fixades amb la carta del 1241. Per un costat, el monarca es reservava la venda exclusiva de vi a Caldes i Llagostera des de Sant Joan, el 24 de juny, fins a Sant Feliu, el 30 d'agost. L'altre monopoli era el de les ferreries, i d'aquest monopoli se'n derivava el llòçol o impost a pagar entre tots els masos dels termes per tal que poguessin utilitzar la ferreria senyorial.

Finalment el darrer gran aspecte tractat en el privilegi és l'administració de la justícia, administrada de manera gratuïta als veïns de Caldes, Llagostera i Santa Seclina pel batlle reial

Mapa 5.5. Els termes de Caldes i Llagostera, 1241

i pels saigs. El batlle tenia plens poders per rebre queixes, querelles, injúries i demandes que afectessin els habitants dels tres llocs, entre ells, i també amb habitants de parròquies veïnes, sempre dins dels termes fixats.³³ El document també deixa clar qui es farà càrrec de les despeses del judici: si el demandat era trobat culpable se'n faria càrrec ell mateix, en canvi si era innocent, les despeses anirien a càrrec del demandant. Fins i tot una qüestió com l'embargament queda establert en el document: en cas d'haver d'embargar es prendrà primer la llavor de tot l'any, i a continuació les armes, els vestit i els llits.

El rei Jaume I acaba el document demanant als seus "veguers, batlles i jutges, a totes les cúries i els seus súbdits, presents i futurs, que no vagin en contra dels estatuts anteriors i que els observin fidelment". Però també queda delimitada la batllia de Caldes i Llagostera, l'àmbit territorial en el qual el batlle podia i havia d'administrar justícia: els termes anaven en primer lloc des del terme de Sant Feliu de Guíxols i del lloc "Amat sabadal" amb la parròquia de Romanyà fins a Vallcanera i Santa Coloma de Farners; en segon lloc anaven de la "fossa de Maxela" –potser el curs de la Verneda– fins a Lloret i Blanes; i en tercer lloc anaven des del castell de Fornells amb la parròquia de Vilobí fins al castell de Tossa (cf. Mapa 5.5). Comparant aquests límits, no del tot precisos, amb les donacions dels castells de Caldes, Llagostera i Cassà de la Selva a Ot de Montcada, entre el 1324 i el 1326, observem com en pocs anys la definició territorial de les jurisdiccions s'ha incrementat notablement.

4. LES CIRCUMSTÀNCIES DE LA CONCESSIÓ DEL PRIVILEGI

Per alguns autors locals el privilegi concedit pel rei Jaume I va ser el resultat de la participació dels habitants de Caldes i Llagostera a la conquesta del regne de València.³⁴ L'afirmació, però, no es basa en cap certesa: no hi ha cap indicació en el text del document que permeti deduir que havia estat una compensació per una participació dels llagosterencs i caldens en cap campanya militar. De fet, aleshores, la guerra era cosa dels nobles que podien armar-se i disposar de cavalls i escuders i també de soldats mercenaris, com els almogàvers, no pas dels pobres pagesos de la llunyana Catalunya Vella.³⁵ A més, aquesta idea neix d'un error: el privilegi no es va concedir a inicis de l'any 1240, en què el rei encara estava batallant al regne de València, sinó en els primers mesos del 1241 –segons el nostre còmput–, en què el rei ja no era als seus dominis meridionals. Efectivament, resseguint l'itinerari del rei Jaume I en els primers mesos de l'any 1241, ens adonem que el monarca havia deixat les terres de València per viatjar cap al nord dels seus regnes. Això, doncs, obre la porta a imaginar que Jaume I devia concedir el privilegi als habitants de Caldes i Llagostera després d'una negociació entre el batlle i els representants de les comunitats aprofitant el seu sojorn a la ciutat de Girona. Les úniques pistes provenen de les accions empreses pel rei Jaume I les setmanes anteriors i posteriors a la concessió del privilegi als habitants de Caldes, Llagostera i Santa Seclina.³⁶ Aquest document, signat del 23 de febrer del 1241, va ser atorgat pel rei a Girona. Feia almenys 13 dies que el rei s'hi havia establert: el 10 de febrer el vescomte de Cabrera, Guerau, li va prometre que no causaria danys ni greuges “*ni mortificaria*” els vassalls i els llocs reials i el dia 17 de febrer el rei va aprovar els comptes que li va presentar Romeu Durfort, batlle de Piera, de Caldes i de Llagostera.³⁷ Potser aquest dia, amb la presència del batlle d'aquests dos darrers indrets, hi havia els prohoms del lloc que devien demanar al rei una millora de les condicions de vida i, sobretot, una limitació dels drets senyoriais. Després d'aquesta negociació, que devia acabar el 23 de febrer amb la concessió del privilegi, el rei es va preocupar dels jueus: el dia 25 el rei va reglamentar les usures, o préstecs amb interès, que podien concedir els jueus i el 26 el rei va enviar al justícia de València la fórmula del jurament que havien de fer els jueus davant dels cristians.³⁸ Al mes de març, però, el rei abandonà Girona per creuar els Pirineus fins arribar al Llenguadoc: el 12 de març establí una concòrdia amb el bisbe de Magalona i el 18 d'abril va signar un tractat amb el comte de Tolosa.

Segons l'itinerari de Jaume I, doncs, sembla que el rei no va trepitjar ni Caldes ni Llagostera el 1241 i, per tant, tant la negociació prèvia com la redacció final de la carta de franqueses es devia produir a la ciutat de Girona. De totes maneres, com a mínim a Caldes hi havia alguna residència per al rei. Dos anys després, el 21 de juliol del 1243, el mateix rei Jaume I va sojornar-hi tal com queda provat per la concessió a l'abat de Banyoles de la llicència per poder celebrar una fira per Sant Martí, que fou signada “*apud Calidas de Malaveya*”.³⁹ De fet, a Caldes no només hi havia un Palau per albergar el senyor del lloc, el rei, sinó també uns banys d'aigua calenta: ho sabem gràcies al fet que, més de vuitanta anys després, el bisbe de Girona va decidir no anar a un concili a Tarragona per quedar-se uns quants dies “*ad balnea Calidarum*” d'acord amb el “*consilium medici*”.⁴⁰

5. EL SIGNIFICAT DEL PRIVILEGI DEL 1241

Fins ara hem resseguit la llarga història que ha tingut la carta de franqueses de Caldes i Llagostera, així com la situació d'aquestes comunitats al segle XII, el contingut precís de les concessions de Jaume I i també les circumstàncies concretes que envoltaren la redacció del text. Queda, però, una pregunta per respondre: quin és el significat de la concessió del privilegi del 1241? Es tracta, com s'ha dit,⁴¹ d'una mostra d'afebliment del poder feudal, en aquest cas, dels propis monarques? O, qui sap, potser el mateix Jaume I esperava treure uns beneficis d'aquestes concessions?

Si la carta del 1241 fou producte d'una negociació entre el rei i les comunitats de Caldes, Llagostera i Santa Seclina, cap de les dues parts havia de sortir-ne perdent. Com hem explicat, els homes dels llocs damunt dits i de Santa Seclina van aconseguir fixar per escrit alguns dels seus drets, com el d'aprofitar-se de les muntanyes de Tossa, Solius i Caulès, que no pertanyien específicament als termes de Caldes i Llagostera; a més, l'enfranquiment de la intèstia, l'eixòrquia i la cugúcia, i també l'alliberament de pagar redempcions en certs casos concrets, suposaven una situació jurídica dels habitants dels dominis reials ben diferent de la de les parròquies veïnes a les quals no afectava el privilegi. També es van fixar i limitar les exaccions del rei, senyor seu, i dels agents que tenia a Caldes i Llagostera. Això és perceptible en la regulació de la protecció dels serveis en treball –tragines de gra i raïm– en benefici del rei, en la fixació del que havia de pagar cada mas en concepte de llòçol per utilitzar les ferreries senyorials, en el cobrament d'un sol lluïisme –i no més– en les vendes de terres i béns i, finalment, en la limitació del privilegi reial de venda de vi als probables mercats locals de Caldes i Llagostera.

Paral·lelament el rei Jaume I va aconseguir enfortir els mecanismes que li havien de permetre consolidar i estendre el seu poder per sobre de la noblesa feudal del territori, especialment forta a les terres de la Catalunya Vella. Els instruments principals que utilitzava eren el veguer, l'agent reial que administrava la justícia en una àrea determinada i que tenia capacitat militar per a garantir la pau, i el batlle, un funcionari més especialitzat en la gestió dels dominis però que sovint prenia també atribucions de caire judicial. En el cas de Llagostera i Caldes, el 1241, el batlle va rebre la capacitat de jutjar els delictes menors en un districte territorial concret, la batllia. Uns anys després, el 1264, sabem que els sots-vegüers i saigs de Caldes i Llagostera tenien potestat per exigir albergues dels monestirs i esglésies del bisbat, ni tampoc recollir blat o d'altres béns ni exigir altres serveis; aleshores, però, el rei va prohibir que ho fessin a tot el seu regne.⁴²

Així doncs, podem considerar les cartes de franquesa com una eina, emprada sovint per la monarquia catalana, per tal d'assentar les bases del seu poder en els diversos territoris del seu país, especialment els que, com és el cas de les terres gironines, estaven fortament feudalitzats. No ha d'estranyar, aleshores, que fins ben entrat el segle XIII es coneguin ben poques cartes de franquesa en aquesta àrea del nord-est català (cf. Taula 5.6). Una de les més antigues, però ja dintre el comtat d'Osona, és la carta que Ramon Berenguer IV va concedir, el 1144, als habitants d'Osor, Santa Creu d'Horta i Sant Daniel de Matfrè. Entre d'altres

SENYORS I LLOCS		ANY	FRANQUESES CONCEDIDES				
			Mals usos	Drets banals	Defensa	Altres	
Comtes de Barcelona – Reis d'Aragó							
	Osor, Santa Creu i Maifrè	1144	C, R	F		RJ	
	Girona	1190	I				
		1194	E				
		1206			VV		N, RJ
		1232			Q		DM
		1284				E, O	GM, I, J, PF, PM
		1286					LL
		1315			Q		DM, UB
	Caldes i Llagostera	1241	C, E, R	M, VV, ST		LT, UB	
	Palamós	1277	C, E, I	Q, ST	E		
		1279	C, E, I, R	Q, F, M		CP, ES, DM, LT, PM, PF, PT, RJ	
		1282					DM
Senyors eclesiàstics							
- Abat de Ripoll							
	Tossa de Mar	1158		C, T		RJ	
		1187	C, I, E	Q, F, PT, DP, VV		CP, DM, RJ	
- Abat de Sant Feliu							
	Sant Feliu de Guíxols	1181	I, E	Q, PT	E, G, O	DM	
		1287		VV	O	CP, M	
- Abat de Banyoles							
	Banyoles	1226				DM, N, RJ	
		1263	C, E, I			LT	
		1303				GM, I, DM, RJ	
		1326				LT	
- Abat d'Amer							
	Amer (Abat d'Amer)	1336	E, I, R				
Senyors laics							
- Senyor de Torroella							
	Torroella de Montgrí	1237		B, P		EB, UB	
		1265			B, F, P, Q, ST	O	EB, UB
- Vescomtes de Cabrera							
	Hostalric	1243	C, E, I, R	F, M, Q, ST, VV	E	CP, DM	
	Blanes	1260	C	Q, ST		CP	
	Calella	1327	C, E, I, R	Q, ST		CP, LT, PM	
- Comtes d'Empúries							
	Castell d'Empordà	1301				LT, RJ	
- Senyor de Cruïlles							
	Peratallada	1301				PF	
	Cruïlles i Peratallada	1312	R	Q		RH	

Taula 5.6. Les cartes de franquesa de les terres gironines, 1144-1336

Abreviatures: MALS USOS: **C** (cugúcia), **E** (eixòrquia), **I** (intèstia), **R** (remença). DRETS BANALS: **B** (bestiar), **C** (cacera), **DP** (delme del peix), **F** (forn), **M** (moll), **P** (palla), **PT** (peix de tall), **Q** (quèsties, fòrcies, toltes, albergues i cenès), **ST** (serveis en treball), **T** (trescol), **VV** (venda de vi). DEFENSA: **E** (exèrcit, host i cavalcada), **G** (guàrdia), **O** (obres). ALTRES: **CP** (carta de poblament), **DM** (drets de mercat), **EB** (extracció de blat), **ES** (extracció de sal), **GM** (govern municipal), **I** (impostos), **J** (jueus), **LL** (lluïsmes i foriscapis); **LT** (límits del terme), **M** (matrimonis); **N** (notaria); **PF** (privilegi de fira); **PM** (privilegi de mercat); **RJ** (regulació de la justícia); **UB** (ús dels boscos); **RH** (reformes dels habitatges). Font: MALLORQUÍ, 2007: p. 501; FARIAS, 2007; MARTÍNEZ, 2008.

aspectes, s'hi regula la justícia veïnal dels llocs, que seria administrada pel batlle comtal “*en el banc de l'església d'Osor*”. Els següents privilegis que coneixem, just de la fi del segle XII, són els de la ciutat de Girona. En un d'ells, del 1206, s'hi establí que el veguer i el batlle reials eren els encarregats d'administrar la justícia a la ciutat. Finalment, també a Palamós, amb la carta de poblament i de franqueses del 1279, el rei va dictar algunes mesures en matèria judicial: es va limitar la taxa que cobraven el senyor i el batlle en els processos de la cúria i es va capacitar el batlle de Palamós per resoldre els conflictes entre els veïns.

De la dècada dels anys 1230 i 1240 conservem diverses cartes de franqueses concedides per Jaume I que s'assemblen força a la de Caldes i Llagostera. Com havia assenyalat Josep M. Font i Rius, estaven dirigides a comunitats ja existents, situades a la Catalunya Vella, que es veïen beneficiades amb nous privilegis i franqueses per tal que poguessin desenvolupar-se. Terrassa i Igualada, els anys 1228 i 1235, van encetar aquesta política de promoció reial que va continuar, el 1243, amb les cartes de Puigcerdà Bellver de Cerdanya i Vilafranca de Conflent, a les terres pirinenques.⁴³ Aquests tres darrers privilegis tenen moltes similituds amb la de Caldes i Llagostera. A Puigcerdà, els habitants van ser alliberats dels tres mals usos més corrents, s'hi confirmava la fira anual i el veguer local rebia unes quantes atribucions judicials. A Bellver i a Vilafranca, mentrestant, els pobladors quedaren alliberats dels mals usos, van obtenir el dret d'utilitzar boscos, muntanyes, aigües i pastures del terme i la possibilitat de celebrar un mercat setmanal i una fira anual; el batlle del lloc, a més d'assegurar el pas lliure pel camí de la Seu d'Urgell a Puigcerdà, havia d'administrar justícia.

Enfranchiment parcial dels mals usos, concessió de drets d'ús dels boscos, limitació de les exaccions senyorials i assignació de facultats judicials al batlle, tot això és present a la carta de franqueses de Caldes i Llagostera. Potser hi manca la referència expressa a la celebració d'un mercat setmanal o d'una fira anual. Tanmateix sabem que l'any 1267 es comptava el mercat de Caldes de Malavella entre els més antics de les terres gironines: Girona, Banyoles, Besalú, Bàscara, Peralada, Castelló d'Empúries, Torroella de Montgrí, Peratallada i Monells.⁴⁴ De totes maneres, a les terres selvatanes es va reproduir, amb extrema precisió, el que succeïa a la resta del país, on els senyors jurisdiccionals laics i eclesiàstics van reaccionar a les iniciatives reials imitant-les, amb més o menys retard, i concedint als habitants dels seus dominis franqueses i llibertats.⁴⁵ En efecte, les mesures dictades per Jaume I en favor dels habitants de Caldes i Llagostera el 1241 van tenir una resposta, gairebé immediata, dels vescomtes de Cabrera: un any després el rei Jaume I va concedir al vescomte Guerau V el privilegi de celebració de mercat a la vila d'Hostalric i el 1243 aquest darrer va intentar atreure nous pobladors a la vila nova que volia crear al puig d'Hostalric, promentent-los l'exempció de quèsties, toltes, fòrcies, eixòrquies, intèsties, cugúcies i redempcions, amb la supressió del monopoli senyorial sobre la venda del vi i amb la garantia de permetre la llibertat de moviments a la població –salvant el pagament del lluïsmo–; tanmateix, els habitants d'Hostalric encara haurien de pagar censos i serveis, com l'host i la cavalcada, els monopolis del forn i dels molins i els impostos indirectes –lleudes– sobre les transaccions comercials que tenien lloc al mercat setmanal.⁴⁶

En resum, la carta de Caldes i Llagostera s'emmarca clarament dintre d'un projecte de Jaume I de concessió de franqueses a diverses comunitats rurals de la Catalunya Vella. El seu objectiu era, a banda de millorar la condició jurídica dels habitants dels llocs per tal de dinamitzar-ne el poblament i l'economia, potenciar l'administració de la justícia per tal de penetrar en unes àrees fortament feudalitzades. La naturalesa del règim feudal, entre la primera meitat del segle XII i els anys centrals del XIII, havia patit una transformació radical: es va passar d'unes formes d'explotació basades en la violència dels poderosos sobre els febles a una nova situació en què l'activitat econòmica, el comerç i el capital adquirien un pes creixent i en què el monarca consolidava el seu pes polític sobre el conjunt de la societat catalana. La carta de 1241, molt més enllà del seu valor per als habitants dels llocs de Caldes, Llagostera i Santa Seclina, és una peça més en aquest llarg i essencial procés històric.

NOTES

- 1 En el text del document, l'any que figura és el 1240, però aleshores el canvi d'any es produïa cada 25 de març. Per tant, per al nostre còmput, es tracta de l'any 1241.
- 2 GONZÁLEZ DÍAZ, 1981d i 1982a.
- 3 BOU, 1982a; SOLER, 1983, p. 64; GRAU, 1989: p. 15.
- 4 GRAU, 1989: p. 14.
- 5 FONT RIUS, 1969: vol. 1, p. XVIII-XX.
- 6 Vegeu també la contribució de Marta Albà en aquest mateix llibre.
- 7 ADG, Almoïna del Pa, Cassà de la Selva, pergami n. 648 (1241.02.23); cf. MALLORQUÍ-VARAS, 1999: p. 109; VARAS, 2000: p. 13-14.
- 8 L'any 1362 l'Almoïna rebia la quarta part del delme de Caldes, que suposava unes 25 lliures anuals; cf. ADG, Mitra, Llibre Verd dels Feus, f. 130r-132r (1362-1371); cf. MALLORQUÍ, 2010: n. 207.
- 9 ACA, Cancelleria, registre 202, f. 177 (1304.11.13).
- 10 CANTÓ-MASCORT, 2006: p. 180.
- 11 MAS, 1948: p. 14; GRAU, 1987: p. 15.
- 12 *Ejemplar*, 1843; BOU, 1982a: p. 15-19; CONGOST, 2002: p. 309-310; MALLORQUÍ, 2008. Vegeu també la contribució de Rosa Congost en aquest mateix llibre.
- 13 GIRBAL, 1884: p. 15.
- 14 BOTET, 1913-1918: p. 359.
- 15 MIRET, 1918: p. 147.
- 16 RISSECH, 1928.
- 17 FONT RIUS, 1969.
- 18 FREEDMAN, 1993: p. 129, p. 133 i p. 140; TO, 2000: p. 851-852; MALLORQUÍ, 2000: p. 100; BOLÓS, 2009: p. 253.
- 19 MALLORQUÍ-VARAS, 1999; VARAS, 2000.
- 20 BISSON, 1984, 1997 i 2003.
- 21 BISSON, 2010.
- 22 ACA, Cancelleria, Ramon Berenguer IV, pergami n. 233 (1151 ca.; BISSON, 1984: n. 1g i 1h).
- 23 Uns documents del 1194 certifiquen l'estret vincle existent entre homes i masos: Tomàs, Guillem Sifrè i Guillem Benjamí es van lliurar a un senyor determinat juntament amb els seus masos situats a Caldes i Llagostera; cf. BC, pergamins n. 9074, 9650 i 9643; cf. TO, 1997: p. 204.
- 24 ACA, Cancelleria, Extrainventari, pergami n. 2501 (1150 ca.).
- 25 BISSON, 2003: p. 10-25.

- 26 ACA, Cancelleria, Ramon Berenguer IV, pergami sense data n. 29 (1152 ca.-1160).
- 27 ACA, Cancelleria, Ramon Berenguer IV, pergami n. 347 (1160.10.20; BISSON, 1984: n. 10e) i apèndix n. 9 (1162.02...; BISSON, 1984: n. 13).
- 28 ACA, Cancelleria, Extraintentari, pergami n. 3132 (1165 ca.; BISSON, 1984: n. 18).
- 29 ACA, Cancelleria, Extraintentari, pergami n. 3422 (1185...-1196.04.25; BISSON, 1984 : n. 101).
- 30 Hi havia dos altres mals usos, l'arsina i la ferma d'espoli, que no apareixen al document del 1241, la qual cosa era molt freqüent des del segle XII; cf. FREEDMAN, 1993: p. 128-131.
- 31 Per notícies posteriors, existia un graner a Caldes que disposava de mesures de gra pròpies; cf. AHG, Manuals de Comptes dels Pabordes de l'Almoïna, n. 4, f. 119v-120v (1336-1337).
- 32 TO, 1991: p. 170-174.
- 33 Arreu de la Catalunya Vella els batlles tenien facultats judicials, cf. FARIAS, 2000: p. 893-894.
- 34 BOU, 1982a: p. 14.
- 35 GRAU, 1989: p. 14.
- 36 MIRET, 1918: p. 147-148.
- 37 ACA, Cancelleria, Jaume I, pergami n. 829 (1241.02.10) i pergami n. 832 (1241.02.17).
- 38 El 25 de febrer del 1241 el rei va reglamentar la usura, o l'interès, dels préstecs concedits pels jueus i l'endemà, el dia 26, va enviar al justícia de València la fórmula del jurament que havien de fer els jueus contra cristians; cf. MIRET, 1918: p. 147-148; BLASCO, 2009: p. 105.
- 39 CONSTANS, 1985-1993: vol. 2, n. 271 (1243.07.21); cf. MIRET, 1918: p. 162.
- 40 El bisbe estigué a Caldes entre el 16 d'abril del 1326 fins a abans del 30 d'abril en què ja havia deixat els banys i era al castell d'Anglès; cf. ADG, Lletres, vol. U-2, f. 61v (1326.04.16) i f. 68v-69r (1326.04.30).
- 41 ARBUSÉ, 1966c i 1966d: p. 14-15; BOU, 1982a: p. 14; GRAU, 1989: p. 14-15.
- 42 ACG, pergamins del segle XIII, s. n. (1264.10.08).
- 43 FONT I RIUS, 1969: p. XVIII i n. 253, 263, 278, 279 i 280.
- 44 El cavaller Ferrer de Cruïlles, en el seu testament, va manar fer pregonar en tots aquests mercats la venda d'un camp per pagar injúries i deutes i per comprar llibres; cf. AHG, Hospital de Santa Caterina, pergami n. 102 (1267.11.14; MALLORQUÍ, 2000: n. 93).
- 45 FONT I RIUS, 1969: p. XIX-XX.
- 46 ADM, fons Cabrera i Bas, registre 3327, lligall 12 – lligall n. 19, rotlle 981, fotograma 381 (1242.10.18) i registre 3326, lligall 12 – lligall n. 18, rotlle 981, fotograma 377 (1243.01.02); cf. MARTÍNEZ, 2008: p. 10-12 i n. 1 i 2.